

ПОНЯТТЯ «ПРАВОВИЙ СТАТУС ОСОБИ» В ТЕОРЕТИЧНО-ПРАВОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

МАКАРЧУК Віталій Володимирович - аспірант кафедри історії права та держави Київського національного університету імені Тараса Шевченка

УДК 340.13

В статті досліджується розвиток поняття «правовий статус особи» в теоретико-правовій літературі. Розкрито сутність категорії «правовий статус особи». Виявлено співвідношення: правового і соціального статусу, правового статусу і правового становища, правового і юридичного статусу, правового статусу і правового положення.

Ключові слова: правовий статус, соціальний статус, правове становище, юридичний статус.

Вступ

Розвиток будь-якого поняття, а особливо юридичного, має велике практичне значення для розуміння його суті. Незважаючи на те, що категорія правового статусу – відносно нова в юридичній науці, за досить короткий період вона стала широко застосовуватися як в науці так і в законодавстві і в науковий обіг, проте зазвичай кожен тлумачить і застосовує його з урахуванням власного праворозуміння.

Проблеми правового статусу були предметом дослідження багатьох теоретиків права, державознавства, представників галузевих правових наук. Однак вони і досі перебувають у центрі наукових дискусій.

На даний момент проблема правового статусу є найважливішою в науковому напрямку теорії держави і права а також в інших галузях юридичної науки.

Окремі аспекти поняття «правового статусу» досліджувалися наступними науковцями: Алексєєв С.С., Вітрук М.В., Воєводін Л.Д., Козлова К.І., Комаров С.А.,

Кутафін О.О., Кучинський В.А., Лукашева О.А., Марченко М.Н., Матузов М.І., Новосьолов В.І., Порфір'єв Д.М., Ромашов Р.А., Скакун О.Ф., Тодика Ю.М., Якимов А.Ю.

Постановка завдання

Дослідити розвиток категорії «правовий статус особи». Розкрити сутність категорії «правовий статус особи». З'ясувати співвідношення: правового і соціального статусу, правового статусу і правового становища, правового і юридичного статусу, правового статусу і правового положення.

Результати дослідження

Для початку потрібно розглянути еволюцію поняття «правовий статус».

Скакун О.Ф. підкреслює, що «до 60-х років ХХ ст. у вітчизняній юридичній науці правовий статус ототожнювався з правоздатністю. Мотивувалося це тим, що правовий статус і правоздатність виникають і припиняються у суб'єкта одночасно, що вони є в однаковій мірі невідчужуваними» [1, с. 386].

З подальшим розвитком правової науки в 70–80-х рр. ХХ ст. категорія «правовий статус» отримали широку розробку в працях вчених-правознавців, оформилась як наукова проблема і як одна з головних категорій правознавства, яка є закріплена у законодавстві.

Тобто до половини ХХ ст. правовий статус зазвичай відповідав правоздатності.

В якості самостійної категорії не вивчався, тому що правовий статус і правоздатність з'являються і зникають у особи одночасно бо є однаковою мірою невід'ємними. Відповідно їхня подібність є підставою для отожднення.

Слово «статус» в «Словнику іншомовних слів» у перекладі з латинської означає «положення, стан кого-небудь чи чого-небудь» [2, с. 634].

Що ж таке правовий статус? У найширшому вигляді, на думку Матузова М.І. «... правовий статус визначається в сучасній юридичній науці як юридично закріплене положення особистості в суспільстві» [3, с. 264].

Таким чином, вказує Вітрук М.В., правовий статус пов'язаний насамперед з поняттям активності особистості. Суть останньої категорії в тому, що людина активна, діяльна і реалізує себе через суспільний рух [4, с. 7]. Також на його думку, в основі правового статусу лежить фактичний соціальний статус, той реальний стан людини в даній системі суспільних відносин. Найважливішою органічною частиною соціального статусу є правовий статус [5, с. 152].

Спеціальний довідник з історичних понять та термінів „Історична наука: термінологічний і понятійний довідник” вказує, що соціальний статус (лат. status – стан, становище) це: «сукупність прав, привілеїв, моральних норм і обов'язків індивіда чи соціальної групи, що пов'язана з виконанням певної соціальної ролі, яка постає як динамічний аспект, спосіб реалізації соціального статусу; з поведінкою, очікуваною відповідно до становища у суспільстві». Також «соціальний статус слід відрізнити від статусу особистого, тобто становища, яке посідає людина в первинній групі. Спочатку соціальний статус тлумачиться як правове становище юридичної особи» [6, с. 354].

Тобто, правовий і соціальний статуси співвідносяться як форма і зміст. Наприклад, у первісному додержавному суспільстві соціальний статус існував, а правовий – ні, так як в такому суспільстві права ще не було. Соціальний статус визначався відповідними соціальними нормами та відносинами.

Говорячи про категорії правового статусу, необхідно відповісти на питання: чи є аналогічними категорії «правовий статус» і «правове становище» або це різні поняття?

У юридичній літературі існують різні точки зору на дане питання. Більшість сучасних авторів виходять з того, що істотних відмінностей між даними термінами немає. Так, Воєводін Л.Д. вказує, що зазначені терміни, по суті, означають одне й те саме явище – місце людини в суспільстві і державі. Інакше кажучи, місце людини в суспільному виробництві і розподілі, в управлінні справами суспільства і держави, у сфері приватного життя, особистої безпеки. Зроблені спроби відокремити ці поняття, влити в них різний зміст, мало що дають для розуміння обговорюваної проблеми [7, с. 50].

Разом з тим, є й інші точки зору. Так, Вітрук М.В. і Кучинський В.А. розмежували поняття правового статусу та правового становища індивіда, так як, на їхню думку, перше виступає частиною (ядром) другого [8, с.25-34; 9, с. 115].

Ромашов Р.А. вважає, що «правовий статус – сукупність прав та обов'язків, які персоніфікують особу в якості учасника юридично значимих відносин»; «правове становище – сукупність факторів, визначаючих місце особи в правотворчому і правореалізаційному процесі; в якості складових елементів включає правовий статус, а також зв'язки і взаємодію особи, що характеризують його розташування в механізмі правового регулювання» [10, с. 3].

Відповідно до точки зору Порфір'єва Д.М., статус допускає статичний правовий стан суб'єкта, тоді як правове становище означає динамічний стан такого суб'єкта [11, с. 164-167].

Тобто поняття «правовий статус» в більшій мірі виражає формально-юридичний бік стану суб'єкта і визначається як факт-стан.

Проте правове становище особистості – це аж ніяк не статична категорія. Лукашева О.А. справедливо вказує, що правовий статус виражається в складних зв'язках, що виникають між державою та індивідом [12, с. 28].

Так, Алексєєв С.С. зазначає, що «... суб'єктивні права (і обов'язки), що існують у вигляді загального стану... те стабільне, основоположне в правовому становищі суб'єкта, що повною мірою відповідає змісту поняття «статус». Конкретні ж права і обов'язки – це, швидше, питання факту в юридичній області, специфіки в реальному стані особи ... » [13, с. 143].

Такі науковці як Алексєєв С.С., Вітрук М.В., Воеводін Л.Д., поняття «правовий статус» і «правове становище», розглядають як синоніми. Таку ж точку зору відстоює у своїй фундаментальній праці «Правова система і особистість» Матузов М.І. [14, с. 52].

Так, Новосьолов В.І. пише: «Поняття «правовий статус» і «правове становище» є синонімами, тому спроби використовувати ці терміни які відрізняються за змістом та значенням недопустимі, незважаючи на те що громадянин може виступати в різних якостях і існує необхідність термінологічного відображення цих особливостей» [15, с. 23].

Якимов А.Ю. переконаний в тому, що говорячи про правовий стан конкретної особи, замість терміна «конкретний індивідуальний правовий статус» доцільно застосовувати інший термін – «правове становище» [16, с. 7].

Виходячи з думки Кутафіна О.О. і Козлової К.І., розвиток юридичної науки показав, що при дослідженні питань про місце суб'єкта правового спілкування в суспільстві і державі критично мало обмежуватися лише аналізом прав, свобод і обов'язків, тобто правовим статусом цього суб'єкта. В цей аналіз необхідно включити й інші інститути: громадянство, правосуб'єктність, гарантії, відповідальність. Сукупність усіх цих інститутів, на їхню думку, і утворює комплексну правову категорію – правове становище суб'єкта [17, с. 94].

Науковці часто ототожнюють поняття «правового статусу» та «юридичного статусу», що є цілком зрозумілим з позицій юридичного позитивізму, але є некоректним з точки зору філософії права.

На думку Матузова М.І., правовий статус особи являє собою «сукупність прав, свобод, обов'язків і законних інтересів особи,

які визнаються і гарантуються державою» [18, с. 231]. Марченко М.Н. вважає що правовий статус це «законодавчо встановлені державою і взяті в сукупності права, свободи і обов'язки особи» [19, с. 189]. Комаров С.А. наголошує, що «правовий статус особи є системою прав, свобод та обов'язків, які знайшли своє чітке правове закріплення в нормах права, що визначають політико-правовий стан особи» [20, с. 152].

Вітрук М.В., вважає, що «правовий статус особи» є складовою частиною поняття «правове положення особи» [5, с. 121].

На нашу думку, вищезазначене твердження є некоректним, тому що термін «статус» в перекладі з англійської означає «положення», тобто за логікою Вітрука М.В. правове положення і правовий статус це однакові поняття. Цієї ж думки дотримується і Годика Ю.М.: «Ці поняття ідентичні, а спроби їх розмежування виглядають штучними. Статус – це і є положення, стан когось-небудь або чого-небудь. Етимологічно і по суті вони співпадають» [21, с. 151].

Воеводін Л.Д. вказує, що основи правового статусу є комплексним державно-правовим інститутом, складовою якого є права, свободи та обов'язки громадян. Відповідно правовий статус особи співпадає з її громадянством. Правовий статус окреслюється певними особливостями соціального статусу, який існує в кожний конкретний історичний період розвитку суспільства і держави [7, с. 28].

Висновки

Питання визначення правового статусу продовжує залишатися дискусійними. Насамперед потрібно вказати, що цей термін застосовується доволі широко, не має однозначного застосування в юридичній літературі, законотворчій та правозастосовчій практиці, тому трактується по-різному. Вищевказані обставини потребують уточнення вказаного терміну, при цьому виникають проблеми як теоретичного, так і практичного характеру.

Визначення «статус» використовується в різних словосполученнях: «юридичний статус», «правовий статус», «соціальний або фактичний статус». Іноді це пов'язано з

тим, що існують поняття, терміни, категорії, які базуються на різному праворозумінні відомих наукових шкіл: юридичного позитивізму, природного права, соціологічної юриспруденції і т. п. Такі дискусії ніколи не були відірваними від реального правового життя, так як офіційно визнана права доктрина, заснована на тому чи іншому праворозумінні, стає тією основою на якій базується система законодавства і здійснюється правозастосовна практика.

На нашу думку, необхідно відзначити наступні обставини: по-перше, категорія «правовий статус» нерозривно пов'язана з доктриною природного права; по-друге, постійно розвиваються уявлення наукової спільноти про зміст основних прав і свобод особи; по-третє, права і свободи особи вийшли за межі внутрішньої компетенції держави, стали предметом міжнародного захисту.

В нормативних актах, теоретичній та галузевій літературі, юридичних словниках широке застосування і визнання набув термін «правовий статус», що відповідає загальним вимогам, які встановлені правилами юридичної техніки (терміни повинні бути загальноновизнаними, мати стійким характером, мати широке застосування).

Спочатку термін «правовий статус» розроблявся теоретиками права стосовно питання про права і свободи особи, потім він став використовуватися щодо юридичних осіб, публічно-правових утворень, включаючи державу, інших галузях. Однак сьогодні в деяких випадках він вживається для характеристики майна або нормативних актів, використовується в сукупності або ототожнюється з іншими правовими категоріями (правовим режимом, правовим становищем та ін).

Враховуючи вищевикладене, слід використовувати термін «правовий статус», а не «юридичний статус» чи «соціальний, фактичний статус».

Література

1. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 664 с.

2. Словник іншомовних слів / О. С. Мельничук ; за ред. О. С. Мельничук. – К., 1974. – 826 с.

3. Теория государства и права: Курс лекций / Под ред. Н.И.Матузова и А.В.Малько. – 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юрист, 2003. – 776 с.с. 264.

4. Правовой статус личности в СССР / Витрук Н.В. – Москва: Юрид. лит., 1985. – 176 с.

5. Витрук Н.В. Статус личности в политической системе общества // Политология Москва, 1993. с. 152

6. Исторична наука: термінологічний і понятійний довідник : Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / Голов. ред. В. М. Литвин. – К.: Вища школа, 2002. – 430 с.

7. Юридический статус личности в России. Учебное пособие / Воеводин Л.Д.; Отв. ред.: Богданова Н.А. – Москва: Изд-во Моск. ун-та, Норма, Инфра-М, 1997. – 304 с.

8. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе / Витрук Н.В.; Отв. ред.: Патюлин В.А. – Москва: Наука, 1979. – 229 с.

9. Личность, свобода, право / Кучинский В.А. – Москва: Юрид. лит., 1978. – 208 с.

10. Ромашов Р.А. Некоторые проблемные аспекты понимания правосубъектности индивидуального и коллективного лица // Правовой статус и правосубъектность лица: теория, история, компаративистика: Материалы VIII Между нар. научно-теоретич конф. Санкт-Петербург, 14-15 декабря 2007 г.: В 2 ч. Ч. 1. СПб., 2007. с. 3.

11. Порфирьев Д.Н. Некоторые аспекты соотношения понятий «правовое положение» и «правовой статус» субъекта гражданско-правовых отношений // Проблема правосубъектности: современные интерпретации: Материалы научно-практической конференции. Вып. 4. Самара: Изд. Самарской гуманитарной академии. 2006. С. 164 – 167.

12. Общая теория прав человека. Под ред. Е.А. Лукашева. Москва, 1996. – 509 с.

13. Алексеев С.С. Общая теория права. В двух томах. Т. II. – Москва: Юрид. лит. 1982. – 360 с.

АНОТАЦІЯ

У статті досліджується поняття «правовий статус особи» в теоретично-правовій літературі. Розкрито сутність категорій «правовий статус особи». З'ясовано співвідношення: правового і соціального статусу, правового статусу і правового становища, правового і юридичного статусу, правового статусу і правового положення.

SUMMARY

The article examines the development of the concept of «legal status of the person» in the theoretical and legal literature. The essence of the category of «legal status of the individual». Clarify the relationship: the legal and social status, legal status and legal status, legal and legal status, legal status and legal status.

14. Матузов Н.И. Правовая система и личность. Изд-во Саратовского ун-та. 1987. – 293 с.

15. Правовое положение граждан в советском государственном управлении / Новоселов В.И. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1976. – 217 с.

16. Якимов А.Ю. Статус субъекта права: (теоретические вопросы) // Государство и право. 2003. № 4. с. 7

17. Кутафин О.Е., Козлова Е.И. Конституционное право Российской Федерации. Москва: ЮРИСТЪ, 1995. – 480 с.

18. Теория государства и права: Курс лекций // Под ред. Н. И., Матузова и А. В.

Малько. 2-е изд., перераб. и доп. – Москва: Юрист, 2001. – 776 с.

19. Общая теория государства и права: академический курс в 3-х томах. – 2-е изд., перераб. и доп. / отв. ред. проф. М.Н. Марченко. Том 1. – Москва: ИКД «Зерцало – М», 2001. – 528 с.

20. Комаров С.А. Общая теория государства и права: Курс лекций. – Москва, 1996. – 416 с.

21. Тодыка Ю. Н. Конституционно-правовой статус человека и гражданина в Украине / Ю. Н. Тодыка, О. Ю. Тодыка; Национальная юридическая академия Украины им. Ярослава Мудрого, Академия правовых наук Украины. – К.: Видавничий дім «ІнЮре», 2004. – 367 с.